

Igor Pavlovič Medvedev, OCERKI VIZANTIJSKOJ DIPLOMATIKI
(ČASTNOPRAVOVOJ AKT) Leningrad 1988, 262 str.

Radovi uglednog sovjetskog bizantologa I. P. Medvedeva zavređuju posebnu pažnju jugoslavenskih povjesničara. Od njegovih brojnih knjiga i članaka koji se odlikuju ozbiljnošću i temeljitošću obrade problematike za nas je od velike vrijednosti rad *Vizantijski Zemledel'česki zakon*, Leningrad 1984, izašao pod njegovom redakcijom, u kojem je on pripremio grčki tekst (sa svim potrebnim znanstvenim aparatom), starorusku verziju E. K. Piotrovskaja, a komentar E. E. Lipsic. Poznato je da je Zemljoradnički zakon imao velik utjecaj u mnogim našim krajevima i da su zbog toga i naši znanstvenici opetovano i podrobno proučavali taj zakon. Svakako je uz već klasični i nezaobilazni Ashburnerov rad (*The Farmer's Law*) novo izdanje bilo potrebno zbog novih spoznaja, to više što je Medvedev uzeo u obzir sve rukopise i sustavno ih u bilješkama obradio.

Novi rad što ga prikazujemo također je jedan od fundamentalnih radova moderne bizantologije, koji je ujedno nezaobilazan za našu povijesnu znanost iz mnogo razloga. Prije svega, bizantska privatnopravna isprava bila je do danas prilično zanemarena. Dok je dugogodišnji rad mnogih autora na javnim ispravama rezultirao poznatim djelom F. Dölger-J. Karayanopulos, *Byzantinische Urkundenlehre (Erster Abschnitt, Die Kaiserurkunden)*, München 1968, dotle se šira proučavanja bizantske privatnopravne isprave mogu dosad pohvaliti samo jednim opsežnim radom G. Ferrari Dalle Spade, *I documenti greci medievali di diritto privato dell'Italia meridionale*, *Byzantinisches Archiv* 4, 1910, premda se ne bi smjeli, mimoići pojedini drugi specijalistički radovi. Zato je rad Medvedeva dočekan u bizantologiji kao pokušaj sveobuhvatnog prikaza današnjeg stanja u znanosti. Za našu medijevistiku taj rad je, zajedno s onim upravo spomenutim Dölger-Karayanopulosa, poticaj na novo vrednovanje naše bogate baštine. Srpskoj medijevistici bit će rad od koristi jer uvelike unapređuje naše poznavanje bizantske diplomatike koja je i inače u radovima Solovjeva, Ostrogorskog, Mošina, Ferjančića, Cirkovića i drugih bila stalnim predmetom analiza. I hrvatska medijevistika imat će od toga rada mnogo koristi. Ona ima pred sobom zadatak da na osnovi značajnih radova Šufflaya, Barade, N. Klaić i drugih unaprijedi naše znanje o najstarijoj hrvatskoj i dalmatinskoj ispravi, a ta se po našem mišljenju ne može dokrajca sagledati bez uzimanja u obzir i rezultata moderne bizantologije. Uostalom, vrijedilo bi truda istražiti i u istarskoj ispravi tragove bizantske isprave, na što je u posljednje vrijeme opetovano upozorio pisac ovih redaka. To će s druge strane možda otvoriti put valorizaciji najstarije dalmatinske i hrvatske isprave i u odnosu na bizantologiju. Ni sam Medvedev nije uzeo u obzir najstarije dalmatinske isprave, npr. oporuku zadarskog priora Andrije iz 918. g. (o tome podrobnije L. Margetić, *L'esecutore testamentario nei più antichi testamenti dalmati*, »Studi in onore di Arnaldo Biscardi« III, Milano 1982, str. 511—534) koja je pisana *imperante domino nostro Constantino piissimo ac perpetuo Augusto*. Pritom, dakako, okolnost što su dalmatinske i hrvatske isprave pisane latinski nije ni od kakve važnosti jer su i Ferrari i Medvedev ispravno podvukli da razlika u jeziku nije bitna.

Knjiga Medvedeva ima jednostavnu i logičnu strukturu: I. Vrela (str. 17—42), II. Diplomatički sastav privatnoga bizantskog akta (str. 43—99), III. Bizantski notarijat (str. 100—181), IV. Bizantski privatnopravni akti u sudskom postupku (str. 182—223). Uz uvod i zaključak knjiga sadrži još i dva primjera privatnih isprava, odlomak oporučne raspoložbe iz 1288. i prodaju iz 1246. g. (Drač), stvarno kazalo te kazala vrela, notara i istraživača.

Za nas su najzanimljivije glave II. i III.

Prema Medvedevu bizantska privatnopravna isprava imala je ove sastojke (u zagradama su dane one koje nisu osobito česte):

(1. zaglavlje isprave: naziv, npr. oporuka, darovanja itd.)

2. Vlastoručni znak križa (*signon*) tzv. *protagē*, i to bilo većeg znaka uz čije je krakove tabularij zapisao »*signon* toga i toga« bilo omanjeg križića uz koji je autor sam zapisao »ja (...) vlastitom rukom stavio«. Taj znak stavlja se obavezno na osnovi 72. novele Lava VI.

3. Invokacija »u ime Oca i Sina i Svetog Duha«, koja se po 72. noveli Lava VI stavljala zajedno sa znakom križa.

4. *Annus imperii* propisan već 47. novelom Justinijana (Bazilike = B. 22, 2, 2). On se u južnotalijanskim ispravama u XI. i prvoj polovici XII. stoljeća javlja samo sporadično.

5. Ime autora isprave — uvijek u prvom licu (po njemačkoj terminologiji »*Ich-Forme*«).

6. Dispozicija

a) Objava ispostavljanja isprave: »određujem i činim«

b) Klauzula garancije protiv evikcije (tj. »puna defensiја« i »sva ostala zakonska sigurnost«)

c) Klauzula dobrovoljnosti,

d) Raspoložba, npr. »prodajem (ili prodao sam)«, »darujem (ili darovao sam)« a koji put prodaja i darovanje zajedno (!): »prodajem i darujem«, čak i ako je riječ o čistoj prodaji.

7. Ime stjecaoца prava — u drugom licu (»tebi«), ali nerijetko i u trećem.

8. Naznaka stvari koja se prenosi. Više puta se ističe, i to još od VI. st. da je riječ o stvarima »iz roditeljskog nasljedstva«, nadalje da je stvar slobodna od poreza, zatim npr. za roba »da nije ukraden, da nema spolne bolesti i da nije sklon bijegu« i slične klauzule za životinje (da bi se omogućila *actio redhibitoria* itd.) i točan opis granica.

(9. Opis okolnosti pod kojima je i zbog kojih je došlo do sklapanja pravnog posla — odgovara naraciji javnopravnih isprava.)

(10. Obavijest onima koji imaju pravo prvokupa.)

11. Cijena. Kod darovanja pojavljuje se više puta i tzv. *eulogia* ili *antiharis* (neka vrsta »protudarovanja«) kojom se po mišljenju Medvedeva prikrivala prodaja u želji da se izbjegne pravo prvokupa. Po Ferrariu se ovdje vidi utjecaj langobardskog *laungilda*, po Medvedevu je »posve nevjerojatno« da bi se tim utjecajem mogla tumačiti ta pojava na drugim, istočnijim, bizantskim područjima. — Medvedev upozorava na značajnu okolnost da ne postoje bizantske isprave o kupoprodaji s kaparom, djelomičnim plaćanjem cijene ili odgodom plaćanja cijene (str. 82).

12. Predaja stvari. Inače je ovo uz cijenu jedan od važnijih elemenata kupoprodaje — ali, kao što Medvedev ispravno zapaža, bizantska kupoprodaja je u tom smjeru bila čvrsto na pozicijama grčkoga prava, po kojem je odlučujući element kupoprodaje plaćanje cijene, koje dovodi do prijenosa vlasništva, dok se sama predaja stvari, rimska *traditio*, transformirala u dispozitivni akt izrade isprave. U literaturi se inače to naziva *traditio per cartam*. I dok Simon u novije vrijeme podvlači da je pojam tradicije uopće nestao i da je za perfekciju pravnog posla i prijenos vlasništva posve dovoljno da se u ispravi utvrdi da je »sve učinjeno što je po zakonu potrebno«, dotle Medvedev misli da je taj Simonov stav previše apodiktičan.

13. Prava i obveze stjecaoца, koja otuđivalac garantira da bi potvrdio punoću prava stjecaoца. Taj dio isprave nalazi se i u ispravama VI—VII. st. što je Simon navelo na tvrdnju da i u tom smjeru postoji kontinuitet od kasnorimskog do srednjobizantskog doba. Medvedev je prema takvom shvaćanju skeptičan.

14. Epitelija: ponegdje se u ispravama nalazi spomenuta dodatna obveza stavovnih podavanja, koju Medvedev objašnjava okolnošću da otuđivalac nije bio odmah nakon otuđenja oslobođen obaveza prema državnoj blagajni. Ali, teže je objašnjiva ona epitelija koja se uglavljuje u korist neke treće osobe (str. 87.)

15. Odustajanje otuđivaoca od prigovora (npr. zablude, straha, prijevare itd.).

16. Garancija protiv evikcije, koja se naziva ili greciziranom latinskom riječi *defensio* ili prijevodom (*eknikēsis*).

17. Kazna. Temelj je u 18. noveli Lava VI. U praksi je uz duhovnu sankciju česta i svjetovna (u dvostrukoj visini). Tzv. *próstimon* u korist države u južnoj Italiji utvrđen je često u visini od 36 zlatnika (str. 98).

Time se završava glavni sadržaj, *tenor*, »hýfos«, isprave. Nakon njega dolaze koroboracija, godina po bizantskom načinu računanja, indikcija i potpisi u subjektivnoj formi. Značajno je da bizantske privatne isprave ne sadrže podatak o mjestu sastavljanja isprave.

Toliko o sastavu bizantske privatnopravne isprave. Vidljivo je koliko je Medvedevljeva analiza korisna, i čak nužna, za daljnje proučavanje naših dalmatinskih i hrvatskih isprava, osobito onih iz doba hrvatskih vladara pa i onih iz XII. i XIII. stoljeća.

Ništa manje nije zanimljivo poglavlje o bizantskom notarijatu. Medvedev prikazuje današnje shvaćanje poznate Justinijanove konstitucije C. 4, 21, 17 iz 528. u kojoj se određuje da isprava koju je sastavio tabelij »*ab ipso completa et postremo partibus absoluta sint*«. Medvedev iznosi prije svega klasičnu Brunnerovu tezu da je ovdje *partibus* u ulozu *dativus agentis*, tj. da treba čitati *a partibus*. Po Brunneru na zapadu su Justinijana krivo razumjeli pa se djelatnost apsolutije prebacila na notara, dok je bizantska praksa Justinijana ispravno shvatila. U novije vrijeme pojavila se Amelottieva teza po kojoj su se stvari odigrale upravo obratno. Justinijan je doista mislio na notara i zapad ga je ispravno shvatio, dok se u Bizantu zadržalo predjustinijanovo shvaćanje po kojem je autor isprave želio svoju obvezu apsolutijom još više pojačati. U najnovije vrijeme pojavila se i Zeposova teorija koja je po Medvedevu »najdosljednija« (str. 114): *apólysis* = *absolutio* izjednačila se u Bizantu s komplecijom, a isprava je dobila dispozitivno značenje. Medvedev je vrlo oprezan pri davanju svoga mišljenja u tome najzanimljivijem i najspornijem pitanju što se odnosi na bizantsku ispravu. On je vrlo dobro primijetio da se *fides publica* bizantskoga notarijata ne može usporediti s *fides publica* zapadnog notarijata premda ispravno ističe da je ona »ključ notarijata«. Po njemu *fides publica* nije svojstvena bizantskom notarijatu, ako se pod njome misli na »obavljanje državne i prije svega sudske vlasti, čije je predstavnike karakteriziralo posjedovanje pečata, kao što je to bilo, po svemu se čini, u Evropi do XII. stoljeća«, ali »ako se pod *fides publica* misli na vjerodostojnost dokumenta, tj. njegovu moć ovjeravanja«, onda »treba priznati da je i u bizantskom notarijatu bila prisutna *fides publica*«, i to zato što je i na zapadu i u Bizantu postojao *instrumentum publice confectum*, koji ipak nije bio javnim (»publičnym») dokumentom (str. 175). Nadalje, Medvedev se pita »što se razumijeva pod *absolutio* = *apólysis*« u klauzuli bizantskog dokumenta. Naime, u toj se klauzuli ne pojavljuje glagol *apolýein* = *absolvere*, nego *epididómi* za koji se samo pretpostavlja da ima isto značenje. Formula glasi približno ovako: »isprava je dovršena i predana (*epedóthē*) tebi za punu sigurnost«. Dakle, nema sumnje da je riječ o djelatnosti stranke, a ne notara, što se vidi i po mjestu klauzule. Medvedev kaže: »Teško je reći koliko se to točno slaže s duhom Justinijanova zakonodavstva i tko je adekvatnije shvatio smisao odredbe u C. 4, 21, 17 s njegovim na zlu glasu poznatim i dvosmislenim *partibus*, da li Bizantinci, koji, dajući inicijativu za *absolvere* strani koja izdaje dokument ili Zapadnoevropejci, koji su je rezervirali za notara.« Medvedev pomišlja na to da je Justinijanova

konstrukcija možda imala u vidu arhaičnu formulu dvostranog rimskog dokumenta s dvojnim tekstom (str. 171—172).

Kao što se vidi, Medvedev je otvorio daljnje mogućnosti istraživanja toga centralnog problema ne samo bizantske nego i zapadnoevropske diplomatike.

Još jednom važnom pitanju posvetio je Medvedev izuzetnu pažnju. Riječ je o poznatoj noveli carice Irene (797—802), po kojoj se isprave pišu u prisutnosti sedam ili pet (iznimno 3) svjedoka. Ako se pojavi sumnja u vjerodostojnost neke isprave, pozivaju se svjedoci koji iskazuju da li je ona autentična. Ako su svjedoci u vrijeme spora već poumirali, spor treba biti završen bez daljnjeg istraživanja, što po Medvedevu govori o povećanom značenju isprava u dokaznom postupku (str. 115—118). I ovdje se vidi da se Medvedev s pravom vrlo oprezno izražava. Naime, čini nam se očitim da je pravna snaga isprave ovisila i po Ireninoj noveli u prvom redu o svjedocima. Novela ovdje ne spominje tabularije koji bi trebali biti najpozvaniji da posvjedoče vjerodostojnost isprave. Proizlazi da su po noveli tabulariji bili puki pisari isprave bez ikakve *fides publica*. Posebno začuđuje što se o njima ne govori čak ni u slučaju kada su svi svjedoci umrli, to više što u prethodnom tekstu novela spominje »tabularije, nomike i svjedoke« pa je teško pretpostaviti da je novela »zaboravila« tabularije. Možda ih je smatrala kvalificiranim svjedocima?

Od ostalih zapažanja Medvedeva vrijedi ovdje istaknuti da se u privatnim ispravama »uopće ne odražavaju ni u terminologiji ni u formulama norme feudalnog prava« (str. 226). Medvedev to objašnjava okolnošću da je privatna isprava u Bizantu nastala na temelju pravnih poslova koji se kreću u okviru rimske ideje o »punom rimskom vlasništvu«, a i s time što je u Bizantu postojalo »mnogobrojno slobodno seljaštvo, do konca Bizanta, koje je raspolagalo svojim zemljama kao svojim vlasništvom čak i uz postojanje zemaljskih veza sa seljačkom općinom« (na i. mj.). I ovdje je Medvedev otvorio put idućim istraživačima jer on s druge strane ističe da npr. javne darovne isprave i »praktici« daju dovoljno obavijesti o raznim vidovima feudalnog posjedovanja zemlje. Vidi se da je riječ o bizantskom tipu feudalizma, o kojem je zadnjih desetljeća napisan upravo nepregledan broj članaka i knjiga.

U ostale teme, isto tako magistralno i sveobuhvatno analizirane, uvijek na osnovi bogatog izvornog materijala i literature ne možemo u ovome prikazu ulaziti jer bi se on previše odužio. Nadamo se da je i ovih nekoliko zapažanja u povodu Medvedevljeve knjige opravdalo našu uvodnu tvrdnju da je knjiga izvanredno bogata i studiozno napisana i da predstavlja nezaobilaznu pomoć pri radu svakoga bizantologa, a da će i našim povjesnicima biti od goleme pomoći.

Lujo Margetić

Eva Österberg i Dag Lindström, CRIME AND SOCIAL CONTROL IN MEDIEVAL AND EARLY MODERN SWEDISH TOWNS,
Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia 152, Uppsala 1988,
169 str.

Knjiga istaknute švedske medijevistkinje s lundskog sveučilišta i asistenta iz Uppsale vrijedan je prilog suvremenoj švedskoj socijalnoj historiji. Autori proučavaju promjene u strukturi kriminala u Švedskoj u razdoblju od 1400. do kraja prve četvrtine 17. stoljeća, nastojeći na taj način shvatiti promjene u čitavom društvu. Sačuvanost materijala odredila je da predmet njihova proučavanja budu samo gra-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 50 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH